

Dr Nina Kršljanin*

Čvorović, Zoran. 2018. *Dušanov zakonik u ruskom ogledalu*.
Beograd: Catena mundi, 164.

Iz pera Zorana Čvorovića, docenta na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu, stigla nam je knjiga na danas retku temu – uporednopravne analize instituta iz srpske i ruske pravne istorije. Mada, na prvi pogled, poređenje prava etnički, verski i istorijski bliskih zemalja predstavlja logičnu temu za istraživanje, ozbiljnijih radova te vrste suštinski nije bilo poslednjih stotina godina. Kako i sam Čvorović primećuje, poslednji autori koji su bili ozbiljno potkovani za takvu analizu – Teodor Taranovski i Aleksandar Solovjev – u svom radu u Jugoslaviji fokusirali su se na istoriju srpskog prava, tek ponegde i uzgred praveći paralele sa pravom Rusije.

U knjizi se propisi Dušanovog zakonika poredi sa propisima tri ruska pravna zbornika iz perioda ujedinjene Moskovske države – Sudebnika Ivana III iz 1497, Sudebnika Ivana IV iz 1550, te Sabornog uloženija iz 1649. godine. Hronološku diskrepancu koja ovde naizgled postoji autor umesno objašnjava time da u istraživanjima iz pravne istorije glavnu ulogu igra ne hronologija, već faze razvoja prava koje se poredi. Tako upravo u razmatranom periodu – kada su ujedinjene udeone kneževine, a pisano pravo počelo da se uzdiže iznad običajnog, ali pre vesternizacije pod Petrom Velikim – rusko pravo po stepenu svog razvoja, kao i romejskog (vizantijskog) uticaja odgovara onoj fazi u kojoj je bilo pravo nemañjičke Srbije od Milutina do Dušana. Autor ističe i često zanemarivane ili namerno prećutkivane veze između srednjovekovne srpske i ruske države, te uticaj koji je Zakonopravilo Svetog Save – „Krmčija“ – ostvarilo na rusko pravo.

Knjiga ima tri dela, u kojima autor analizira tri kategorije instituta upravljenih na zaštitu tri u srednjem veku najvažnija dobra: vere, države i svojine. U prvom delu, naslovljenom „Zaštita pravoslavlja“, autor poredi kažnjavanje jeretika i propise protiv katoličkog prozelitizma u Dušano-

* Autor je docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, nina.krsljanin@ius.bg.ac.rs.

vom zakoniku sa propisima protiv islamizacije u Sabornom uloženiju (kao i nekim ukazima ruskih careva iz 17. veka), izvodeći poreklo obe grupe propisa iz odredaba protiv preobraćenja hrišćana u judaizam ili islam u Prohironu, odnosno „Zakonu gradskom“ u Zakonopravilu Svetog Save. Na osnovu tog poređenja on izvodi zaključak da se norma o jeretiku iz čl. 10 Dušanovog zakonika odnosi, kao i one iz prethodnih članova, na katolika, a ne na bogumila, te da kažnjavanje popa latinskog za prevođenje pravoslavca u katoličku veru „po Zakonu svetih otaca“ iz čl. 8 Zakonika upućuje na smrtnu kaznu, a ne na duhovnu sankciju ili zabranu zaveštanja i nasleđivanja, kako su smatrali raniji istraživači. Za svoje zaključke autor nalazi i neke dokaze iz prakse, te obrazlaže i kako ti propisi nisu u neskladu sa multikonfesionalnom prirodom srednjovekovnog srpskog carstva, odnosno tolerancijom drugih vera osim državne pravoslavne.

U drugom delu, pod nazivom „Zaštita države“, govori se o obavezi vlastele na vernost vladaru i kažnjavanju izdaje (nevere). Propisi Dušanovog zakonika i uopšte regulativa srpskog prava u toj oblasti porede se sa dugom evolucijom tog instituta u ruskom pravu. Počev od uvođenja prakse davanja zakletvi vernosti u moskovskom pravu, kojom je pri centralizaciji države lagano ukinuto ranije običajno pravo bojara da pređu iz službe jednom udeonom knezu u službu drugom, čime je nastala izdaja kao krivično delo (uz izričit pristanak da u slučaju kršenja zakletve mogu biti kažnjeni izdajnik i njegova porodica), preko propisa oba Sudebnika u kojima se ona kažnjava smrtnom kaznom, stiglo se do strogih propisa Sabornog uloženija o smrtnoj kazni i konfiskaciji imovine, nekažnjivosti ubistva izdajnika, te kažnjavanju i srodnika koji su znali za njegovu nameru a nisu ga prijavili. Iz tog razvojnog toka Čvorović zaključuje da ni odredba Dušanovog zakonika o kažnjavanju srodnika koji žive u istom domaćinstvu zajedno sa učiniocem nevere ne predstavlja, kako je još Taranovski smatrao, sužavanje ranije odgovornosti čitavog roda (jer takve ni u ruskom pravu nikada nije bilo) već samo fiksiranje u zakonu kolektivne imovinske odgovornosti, koja je i inače bila uobičajena s obzirom na kolektivni karakter porodične imovine. On naglašava da i činjenica da je za neveru u Srbiji vlasteli sudio sam car (a ne sud jednakih) svedoči o jakoj centralnoj vlasti i potčinjavanju vlastele vladaru, a da se ni tu ne može govoriti o bilo kakvoj staleškoj povlastici.

Treći i najobimniji deo, „Zaštita svojine“, obuhvata klasična krivična dela protiv imovine, krađu (tatbu) i razbojništvo. Pridajući veliki značaj leksičko-semantičkoj dimenziji kod tih delikata, autor objašnjava da je etimologija reči *tatba* ista kao i latinske *furtum*, te da se oba termina izvorno odnose na prisvajanje tuđe stvari tajno, krišom, što se u slovenskim pravima verovatno smatralo naročito teškim. Međutim, rusko pravo, osim razbojništva, poznaje još jedan delikt koji podrazumeva otvoreno (i, po romejskom shvatanju, nasilno) oduzimanje imovine: grabež, oduzimanje imovine od vršilaca vlasti, državne ili patrimonijalne (u latinskoj

paraleli, *rapina*, nasuprot razbojništvu, *latrocinium*). Ni narativni ni zakonski izvori u Srbiji, po Čvoroviću, ne poznaju takvo delo kao posebno formirano, ali se u Dušanovom zakoniku, naročito u čl. 180, može primetiti začetak njegovog izdvajanja. Pokazujući evoluciju grabeža u ruskom pravu od 11. do 17. veka, autor ukazuje na to da su se kao glavni elementi koji ga određuju izdvojili to što učinioci nisu imali dominantnu nameru sticanja protivpravne imovinske koristi i to što se nisu bavili kriminalnom delatnošću kao zanimanjem. S tim na umu, on nalazi elemente takvog delikta u još pet članova Dušanovog zakonika i pokazuje kako u njima raste element zaštite javnog poretka, a ne samo privatne imovine.

Osim toga, Čvorović ističe da su srednjovekovna Srbija i Rusija, kao i mnoge druge srednjovekovne države, imale iste probleme sa organizovanim kriminalitetom, tj. profesionalnim lopovima i razbojnicima, te da su ih i rešavale na sličan način – uvođenjem opšte istrage u kojoj su, u nedostatku razvijenog državnog aparata, važnu ulogu igrale lokalne zajednice. Još u Sudebniku iz 1497. godine postojao je institut potvrđivanja da je reč o poznatom zločincu zakletvom pet ili šest dobrih ljudi, a u Sudebniku iz 1550. godine status dokaznog sredstva dobila je i opšta istraga lokalnih samoupravnih organa, koja se ubrzo morala sprovoditi barem jednom godišnje, pod pretnjom čak i smrtne kazne za starešine koje bi nemarno vršile tu dužnost. Sve je to veoma slično kolektivnoj odgovornosti sela i vlastelina za slučajeve profesionalne krađe i razbojništva u Dušanovom zakoniku. Zajednički su i daleko strože kažnjavanje profesionalnog nego običnog lopova i mnogi procesni momenti kod gonjenja tih krivičnih dela, a naročito zabrana mirenja u slučaju gonjenja po privatnoj tužbi, odnosno, kasnije, gonjenje po službenoj dužnosti. Čvorović ovde, pomoću paralele sa ruskim pravom, pokazuje da se iza termina *obličenije* srednjovekovnog srpskog prava krije ne samo dokaz hvatanjem učinioca na delu ili sa ukradenom stvari (*licem*) već i ukazivanje na njega kao na profesionalnog zločinca od strane lokalne zajednice, te da greše oni autori koji umesto dva u srednjovekovnom srpskom pravu vide tri oblika krađe i razbojništva. No, autor ukazuje i na razlike između srpskog i ruskog prava u kažnjavanju tih delikata, a naročito na veći značaj koji je rusko pravo, pod romejskim uticajem, u kažnjavanju obične krađe pripisivalo povratu – koji se često dokazivao primenom torture, takođe nepoznate srednjovekovnom srpskom pravu.

Knjiga je pisana pitko, lepim stilom i jezikom. Za svaku pohvalu je težnja autora da razume i rasvetli duh epohe i podneblja o kojem piše, i to ne samo u pravnim pitanjima – kao što se može videti, recimo, u napomeni da nadimak Ivana IV *Grozni* nema u ruskom jeziku isto značenje kao u srpskom. Glavni, direktni cilj ove knjige bio je da se neke nepoznanice u vezi sa Dušanovim zakonikom razjasne poređenjem sa sadržinski bliskim odredbama ruskih pravnih spomenika, koji su bolje očuvani, a naročito je

nesrazmerno više podataka o njihovoj primeni u praksi. Iako se, naravno, takva poređenja ne mogu smatrati konačnim dokazom, a neki od zaključaka koje autor izvodi su smeli i znatno odstupaju od dosadašnjih stavova u nauci, svi su u okvirima mogućeg dobro obrazloženi i utemeljeni, te pružaju dobar materijal za razmišljanje i podstrek za dalja istraživanja. I upravo zbog toga je značaj ove knjige veći od značaja konkretnih tumačenja Dušanovog zakonika koja su u njoj izneta: ona otvara vrata i pokazuje put za daleko širi krug uporednih istraživanja srpskog i ruskog srednjovekovnog prava, gde svakako postoje mogućnosti za sticanje novih saznanja i uvida o pravima obeju zemalja. Možda lagano dolazi vreme da se, sada bez pristrasnih romantičarskih poriva 19. veka, ponovo pojavi disciplina Istorija slovenskih prava – ovoga puta u zrelijem, objektivnijem i pouzdanijem obliku.